

УДК 334.735(477)
JEL C13, C52, C82, H00, O10, P40

О. М. Таран-Лала

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава
e-mail: elenalala1704@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7045-5129>

ОСОБЛИВОСТІ НАДІЙНОСТІ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

В статті визначено аспекти концептуально-методологічного характеру і прикладних розробок по визначенні особливостей надійності розвитку споживчої кооперації України. Удосконалено методологічний підхід до визначення особливостей надійності розвитку окремих суб'єктів споживчої кооперації та відбито їх місце в розвитку національної економіки. Визначено перелік критеріїв надійності розвитку споживчої кооперації України. Сформовано перелік соціально-економічних індикаторів, використовуваний при визначенні особливостей надійного розвитку споживчої кооперації України. Систематизовано базові орієнтири надійності розвитку споживчої кооперації України. Побудовано блок-схему структури споживчої кооперації України за регіонами при умові надійності її розвитку.

Ключові слова: надійність розвитку, споживча кооперація, критерії надійності розвитку, індикатори надійності розвитку, базові орієнтири надійності розвитку, економічна надійність розвитку, соціальна надійність розвитку.

Taran-Lala O. PECULIARITIES OF RELIABILITY OF THE DEVELOPMENT OF CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE

The article defines aspects of conceptual and methodological character and applied developments in determining the peculiarities of the reliability of the development of Consumer Cooperation in Ukraine. The methodological approach to determining the peculiarities of the reliability of development of individual subjects of Consumer Cooperation has been improved and their place in the development of the national economy is reflected. The list of criteria required to ensure the reliability of the development of Consumer Cooperation in Ukraine is determined. A list of socio-economic indicators used to determine the peculiarities of a reliable development of Consumer Cooperation in Ukraine has been formed. The bases of the reliability of development of Consumer Cooperation of Ukraine in order to maintain its viability and reliable functioning, taking into account the possibility of evaluating subsystems, as well as the specifics of Consumer Cooperation, are systematized. The block diagram of the structure of Consumer Cooperation of Ukraine by regions was constructed under conditions of the reliability of its development. It is substantiated that the regional approach allows the most complete use of the totality of material, raw material, labor, information, production, financial potential of the main participants. This may stimulate an increase in the number of small and medium-sized enterprises in the subjects of Consumer Cooperation. It is grounded that the reliability of the development of consumer co-operation of Ukraine is possible if the reliability of the regional systems supported by the subjects of management of consumer co-operation is ensured. It is proved that the study of the peculiarities of the reliability of the development of consumer co-operation in Ukraine provides the basis for calculating the integral index of reliability of the development of consumer co-operation in Ukraine and the creation of a complex of scenarios for the development of consumer co-operation in Ukraine in the structure of the national economy.

Keywords: development reliability, Consumer Cooperation, criteria of the reliability of development, indicators of reliability of development, bases of the reliability of development, the economic reliability of development, the social reliability.

Постановка проблеми. Надійність є об'єктивно присутньою властивістю будь-якої системи, у тому числі споживчій кооперації України. Соціально-економічні процеси усередині системи споживчої кооперації і зовнішнього середовища є дуже динамічними. Функціонування системи в умовах, що швидко міняються, і при невизначеності параметрів стану зовнішнього і внутрішнього середовища відбувається завдяки надійності. Вказані обставини не лише посилюють необхідність регіональних досліджень, але і надають їм особливу актуальність в

контексті питань забезпечення надійності розвитку споживчої кооперації України.

Аналіз останніх досліджень. Для оцінки розвитку споживчої кооперації України вітчизняними і зарубіжними ученими пропонується значне число методик. Проте нині загальноприйнятої методики немає. Більшість методик мають ряд недоліків, які не дозволяють об'єктивно оцінити надійність системи. Але вони цілком можуть стати методологічною базою для обґрунтування системи показників і особливостей надійності розвитку споживчої кооперації України.

Спроби створення методики оцінки надійності розвитку, що враховує вплив не лише економічних, але і соціальних і екологічних чинників, робляться нині як українськими, так і зарубіжними ученими. Про це свідчать роботи С. Г. Бабенка [1, 2], В. В. Гончаренка [3], В. В. Губіна [4], І. А. Маркіної [5], М. А. Окландера [6], В. І. Теплова [9] та ін. Цей факт ще раз підтверджує актуальність проблеми визначення особливостей надійності розвитку споживчої кооперації України.

Мета дослідження. Дискусійність проблеми, об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досягнень концептуально-методологічного характеру і прикладних розробок по визначенні особливостей надійності розвитку споживчої кооперації України зумовили мету дослідження в удосконаленні методологічного підходу до визначення особливостей надійності розвитку окремих суб'єктів споживчої кооперації та відбити їх місце в розвитку національної економіки.

Основні результати дослідження. У складі споживчої кооперації як соціально-економічної системи можуть бути виділені наступні підсистеми: пайовики, виробництво, невиробнича сфера, екологія, простір, фінанси, зовнішня економічна сфера. На наш погляд, це не суперечить тому, що в структурі споживчої кооперації можна виділити три підсистеми: економічну, соціальну і екологічну.

Будь-яка система є частиною іншої (більшої) системи, яка є для цієї системи зовнішнім середовищем. Така характеристика повністю застосована до регіону, який є підсистемою споживчої кооперації вищого ієрархічного рівня. Так, регіон, з одного боку, є складною системою, внутрішнє середовище якої становить економічна, соціальна й екологічна підсистеми, а з іншого – підсистемою вищого ієрархічного рівня. Отже, надійність розвитку регіональної системи залежить як від надійності розвитку підсистем, що входять до її складу, так і надійності розвитку систем більш високого рівня, зокрема споживчої кооперації України в цілому. При цьому надійність розвитку споживчої кооперації України розумітимемо як її здатність стабільно функціонувати та розвиватись у довгостроковій перспективі в умовах внутрішнього та зовнішнього середовища, що швидко змінюється, досягаючи мети розвитку регіону, якою на нашу думку, є забезпечення позитивної динаміки рівня і якості життя пайовиків на основі стійкого та збалансованого відтворення соціального, господарського, ресурсного й економічного потенціалів.

Таким чином, визначимо чинники, що забезпечують функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки по траєкторії надійного розвитку, а також обґрунтуємо критерії та системи показників, за допомогою яких можна оцінити міру її надійності розвитку у регіональному розрізі.

Українські та зарубіжні вчені активно працюють над формуванням методик оцінки надійності розвитку систем. Дослідники акцентують увагу на двох основних концепціях: на так званій слабкій надійності розвитку (weak reliability – WR) і сильній надійності розвитку (strong reliability – SR) регіону. Першу найчастіше пов'язують із традиційним неокласичним представленням економічної теорії. Її

прибічники розглядають як провідну вимогу зниження рівня громадського добробуту з урахуванням довготривалої перспективи. Вчені, які поділяють позицію сильної надійності розвитку, вважають, що в її основі повинно лежати положення про не зниження запасів природних ресурсів.

Слід зазначити, що ще в 70-ті рр. ХХ ст. англійський економіст Р. Маттесич розрізняв слабку і сильну надійність розвитку економіки. Причому слабку надійність розвитку він трактував як постійність у часі повного запасу капітальних активів, а сильну надійність розвитку («екологічну економіку») – як збереження повного запасу капітальних активів за умови збереження природно-природного капіталу [6, 8, 9].

Найважливішим методологічним завданням виступає визначення чинників, що забезпечують рух соціально-економічної системи по траєкторії надійного розвитку, а також обґрунтування критеріїв і системи показників, які дозволяють оцінити міру її надійності.

Розглядаючи надійність розвитку споживчої кооперації, нами сформульований наступний перелік критеріїв, які потрібні для того, щоб забезпечити їх надійність, як таких [8]:

1. Екологічні: якість довкілля порівняно з гігієнічними і екологічними нормативами (атмосферне повітря, водні об'єкти і питна вода, шум, електромагнітні поля, рекреаційні зони); забезпеченість ресурсами економіки і соціальної сфери (мінеральна сировина; вода; рілля; ліс; водні об'єкти, як приймачі стічних вод; атмосфера, як приймач викидів; землі для розміщення відходів).

2. Економічні: залежність від зовнішніх джерел сировини; залежність від зовнішніх джерел енергії; залежність від зовнішніх джерел робочої сили; залежність від зовнішніх споживачів продукції; залежність від зовнішніх споживачів відходів; бюджетна забезпеченість.

3. Соціальні: реальні прибутки населення; тривалість життя; народжуваність; смертність; показники здоров'я; зайнятість населення; наявність сенсу життя; усвідомлення населенням екологічних проблем; готовність населення на самообмеження з екологічних причин.

Також заслуговує на увагу наш підхід до вибору системи індикаторів надійного розвитку регіону. Пропонуються дві групи індикаторів: економічні і соціальні (табл. 1) [7, 8].

Також, на нашу думку, основними характеристиками надійного розвитку регіональної системи споживчої кооперації є надійність її економічної конструкції, адаптивність і еластичність регіонального відтворювального процесу, коли наявні природні варіації попиту і коли немає різких коливань соціально-економічних процесів. Надійний розвиток регіону як суб'єкта специфічних соціально-економічних відносин, які пов'язані із територіальною організацією громадського виробництва і є особливим структурним рівнем загальнонаціональної системи виробничих відносин, повинен забезпечити збалансування соціально-політичної, правової, природно-екологічної і економічної підсистем.

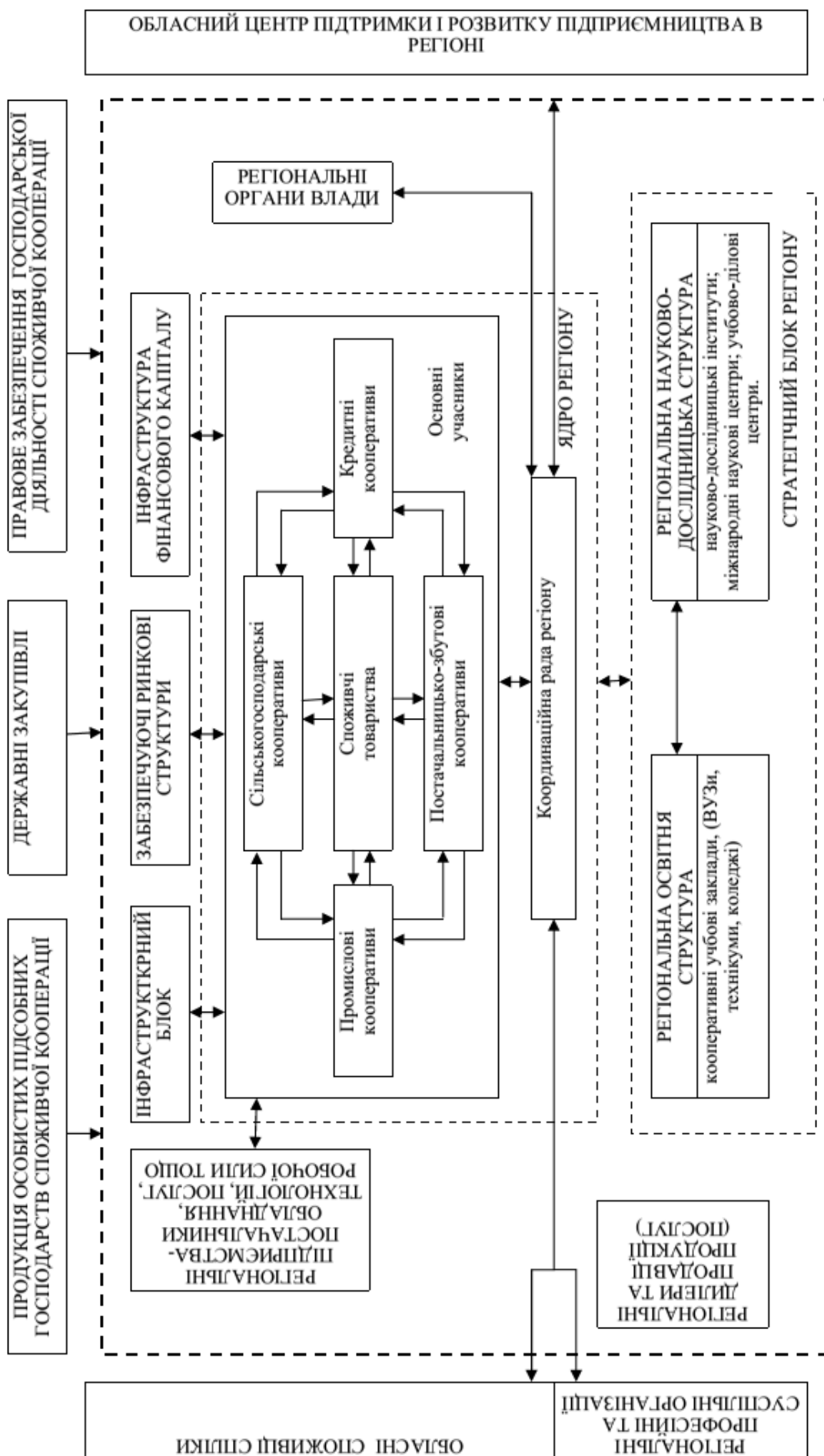

Рис. 1. Блок-схема структури споживчої кооперації України за регіонами при умові надійності її розвитку

Індикатори стійкого розвитку суб'єктів споживчої кооперації України

Економічні	Соціальні
Сукупний обсяг обігу діяльності, млн грн	Кількість організацій
Обіг роздрібною торгівлі, млн грн	Пайовий капітал, тис. грн
Обіг ресторанного господарства, млн грн	Середня чисельність робітників, осіб
Обіг оптової торгівлі, млн грн	Середньомісячна заробітна плата одного пра-цівника (по всіх галузях), грн
Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, млн грн	Чисельність пайовиків, осіб
Обсяг продукції (робіт, послуг) промислових підприємств, млн грн	
Обсяг платних послуг населенню, млн грн	
Прибуток, млн грн	
Статутний капітал, млн грн	
Витрати на виробництво і продаж продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	
Кількість підприємств	

Таблиця 2

Базові орієнтири надійності розвитку споживчої кооперації України

Базові орієнтири	Сутність
Існування	Споживча кооперація України має бути сумісною з нормальним станом її оточення (обласні споживчі спілки, районні споживчі товариства та спілки) і здатною існувати в цьому оточенні. Необхідно забезпечити наявність інформаційних, енергетичних і матеріальних ресурсів, необхідних для підтримки її збалансованого стану
Ефективність	У боротьбі за збереження обмежених ресурсів і дії на своє оточення споживча кооперація України повинна залишатися ефективною
Свобода дій	Споживча кооперація України повинна мати здатність різноманітними способами виконувати вимоги, які покладені на неї оточенням (дотримання принципів та цінностей)
Безпека	Споживча кооперація України має бути здатною захистити себе від несприятливого впливу мінливого зовнішнього середовища, тобто від змінних, нестійких і непередбачуваних умов, які виходять за межі нормального функціонування
Адаптування	Споживча кооперація України має бути здатною до безперервного навчання, адаптації й самоорганізації з метою вироблення адекватних способів реагування на оточення, вимоги та умови, які постійно змінюються
Співіснування	Споживча кооперація України має бути здатною до модифікації свого функціонування з метою узгодження інтересів (орієнтирів) інших систем (держави та приватного сектору), присутніх у її оточенні

виробництва і є особливим структурним рівнем загально-національної системи виробничих відносин, повинен забезпечити збалансування соціально-політичної, правової, природно-екологічної і економічної підсистем.

Вважаємо, що досить обґрунтованою є пропозиція для оцінки надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки використовувати базові орієнтири. Зазначимо, що, для того, щоб зберігати її життєздатність і надійне існування, споживчої кооперації має бути сумісна зі своїм оточенням і його характерними властивостями. Для цього необхідно розглядати властивості оточення споживчої кооперації із погляду накладення на неї певних вимог і обмежень, що скеровують її функції, напрями розвитку та поведінку. Отже, у процесі дослідження функціонування споживчої кооперації України виокремлено такі базові орієнтири її функціонування, як: існування, ефективність, свобода дій, безпека, адаптування та співіснування (табл. 2).

Слід зазначити, що розв'язання проблеми надійності розвитку передусім вбачаємо в ефективнішому використанні природно-ресурсного потенціалу регіону, впровадженні передових технологій у виробництво, підвищенні якості управління, що можливо забезпечити шляхом переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку. Показники для визначення особливостей надійності розвитку вибираються з урахуванням можливості оцінки підсистем (громадської, екологічної і забезпечення), а також специфіки системи.

Кількісна оцінка надійності розвитку здійснюється за допомогою показників Б'єсіота: як відношення

двох конкретних швидкостей зміни в заданому проміжку часу – швидкості управління (реагування) і швидкості обурення (погрози). Показник Б'єсіота відноситься до розряду безрозмірних, він відповідає одиниці, якщо обидві швидкості рівні між собою. Отже, одиниця служить критичною відміткою: якщо швидкість реагування виявиться вище за швидкість поширення загрози, то система буде здатна впоратися з цією загрозою, тобто вона життєздатна, надійна; якщо ж – нижче, то системі погрожуватиме небезпека. Отже, система надійна у тому випадку, якщо усі показники більше одиниці або дорівнюють їй [8].

Складна ієрархічна структура споживчої кооперації за регіонами при умові її надійного розвитку може бути представлена: власне регіоном – «ядром» і «стратегічним блоком»; «периферією» і «інституціональним (інфраструктурною) середовищем» (рис. 1).

Регіональний підхід дозволяє якнайповніше використовувати сукупність матеріально-сировинного, трудового, інформаційного, виробничого, фінансового потенціалів основних учасників, можливості виробничої і ринкової інфраструктури відкривають доступ до досліджень і рекомендацій вітчизняних і світових наукових центрів, завдяки яким знижуються витрати, забезпечується вихід на нові ринки, що, зрештою, може стимулювати зростання чисельності малих і середніх підприємств у складі суб'єктів споживчої кооперації.

Висновки. Підводячи підсумки, можна стверджувати, що надійність розвитку споживчої кооперації України можлива лише у тому випадку, якщо буде забезпечена надійність регіональних систем, якими виступають суб'єкти господарювання споживчої кооперації. Таким чином, проведенні

дослідження визначення особливостей надійності розвитку споживчої кооперації України дає підґрунтя для розрахунку інтегрального індексу надійності розвитку споживчої кооперації України та до створення комплексних сценаріїв розвитку споживчої кооперації України в структурі національної економіки з урахуванням теоретико-методологічних особливостей, які будуть розглянуті у подальших дослідженнях з даної проблематики.

Список використаних джерел

1. Бабенко С. Г. Стратегія розвитку кооперативного сектора економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2003. № 4. С. 38-49. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_03_4_38_uk.pdf

2. Бабенко С. Г. *Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці*: монографія. Київ: Наук. думка, 2003. 332 с.

3. Гончаренко В. В. Теоретико-методологічні підходи до відродження національного кооперативного руху. *Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту*. 2001. № 5-6 (18-19). С. 10-15.

4. Губин В. В., Степанов А. А., Степанов И. А. *Проблемы социально-экономического развития системы потребительской кооперации в условиях рынка*. Москва: Изд. дом Центросоюза, 2012. 196 с. URL: <http://economy-lib.com/sotsialno-ekonomicheskoe-razvitiye-sistemy-potrebitelskoy-kooperatsii-v-usloviyah-rynka>

5. Маркіна І. А. Управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою: монографія. Полтава: ПУСКУ, 2008. 255 с.

6. Окландер М. А., Чукурна О. П., Гончаренко В. В. *Стратегії розвитку підприємств споживчої кооперації України*: монографія. Одеса: Екологія, 2007. 324 с. URL: <http://oklander.info/?p=297>

7. Таран-Лала О. М. Проблеми функціонування споживчої кооперації як соціально-економічної системи в нових економічних умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2016. № 1(1) (47). С. 152-158. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1(1)_26)

8. Таран-Лала О. М. Оцінка надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки. *Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. Науки: економіка, політологія, історія*. 2016. № 5 (237). С. 156-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_5_16

9. Теплов В. И. *Управление социально-экономическим развитием системы потребительской кооперации*. Белгород: Изд-во Белгородского университета потребительской кооперации, 1999. 295 с. URL: <http://www.dslib.net/economika-xoziajstva/upravlenie-socialno-jekonomicheskim-razvitiem-sistemy-potrebitelskoj-kooperacii.html>

References

1. Babenko, S. H. (2003). *Strategiia rozvytku kooperatyvnoho sektora ekonomiky Ukrainy* [Strategy of development of the cooperative sector economy of

Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economy and Forecasting*, 4, 38-49. Retrieved from http://eip.org.ua/docs/EP_03_4_38_uk.pdf [in Ukrainian].

2. Babenko, S. H. (2003). *Transformatsiia kooperatyvnykh system u perekhidnii ekonomitsi* [Transformation of cooperative systems in a transitional economy]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

3. Honcharenko, V. V. (2001). *Teoretyko-metodolohichni pidkhydy do vidrodzhennia natsionalnoho kooperatyvnoho rukhu* [Theoretical and methodological approaches to the revival of the national cooperative motion]. *Visnyk Poltav's'koho derzhavnoho sil's'kohospodars'koho instytutu – Bulletin of the Poltava State Agricultural Institute*, 5-6 (18-19), 10-15. [in Ukrainian].

4. Gubin, V. V., Stepanov, A. A., & Stepanov, I. A. (2012). *Problemy sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya sistemy potrebitelskoy kooperatsii v usloviyakh rynka* [Problems of social-economic development of the system of consumer cooperation in terms of market]. Moscow: Publishing House Tsentrosouz. Retrieved from <http://economy-lib.com/sotsialno-ekonomicheskoe-razvitiye-sistemy-potrebitelskoy-kooperatsii-v-usloviyah-rynka> [in Russian].

5. Markina, I. A. (2008). *Upravlinnia spozhyvchoiu kooperatsiieiu yak sotsialno-ekonomichnoiu systemoiu* [Management of Consumer Cooperatives as by the socio-economic system]. Poltava: PUSKU. [in Ukrainian].

6. Oklander, M. A., Chukurna, O. P., & Honcharenko, V. V. (2007). *Stratehii rozvytku pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy* [Strategies of development of enterprises of consumer cooperation of Ukraine]. Odesa: Ecology. Retrieved from <http://oklander.info/?p=297> [in Ukrainian].

7. Taran-Lala, O.M. (2016). *Problemy funktsionuvannya spozhyvchoyi kooperatsiyi yak sotsial'no-ekonomichnoyi systemy v novykh ekonomichnykh umovakh* [Problems consumer cooperation functioning as a socio-economic system in the new economic conditions]. In *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics]*: Vol. 1(1)(47) (pp. 152-158). Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1(1)_26) [in Ukrainian].

8. Taran-Lala O. M. (2016). *Otsinka nadiynosti spozhyvchoyi kooperatsiyi Ukrayiny yak sotsial'no-ekonomichnoyi systemy v strukturi natsional'noyi ekonomiky* [Estimation of reliability of consumer cooperation of Ukraine as a social-economic system in the structure of the national economy]. In *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya [Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University. Sciences: economics, political science, history]*: Vol. 5 (237) (pp. 156-183). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_5_16 [in Ukrainian].

9. Teplov, V. I. (1999). *Upravlenie sotsialno-ekonomicheskim razvitiem sistemy potrebitelskoy kooperatsii* [Management socio-economic development of the system of consumer cooperation]. Belgorod: Publishing house of Belgorod University of Consumer Cooperatives. Retrieved from <http://www.dslib.net/economika-xoziajstva/upravlenie-socialno-jekonomicheskim-razvitiem-sistemy-potrebitelskoj-kooperacii.html> [in Russian].

Надійшло 06.06.2018 р.